

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКИХ ТРАДИЦІЙ ТА ФОЛЬКЛОРУ

У статті аналізуються шляхи активізації полікультурного виховання школярів через ознайомлення та вивчення українського фольклору та традицій різних національних меншин. Акцентується увага на використанні українського фольклору в навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів та різних видах художньо-творчої діяльності.

Ключові слова: полікультурне виховання, полікультурна освіта, загальноосвітні навчальні заклади, український фольклор, народні традиції, художньо-творча діяльність, школярі.

В статье анализируются пути активизации поликультурного воспитания школьников через ознакомление и изучение украинского фольклора и традиций разных национальных меньшин. Акцентируется внимание на использовании украинского фольклора в учебно-воспитательном процессе общеобразовательных учебных заведений и в различных видах художественно-творческой деятельности.

Ключевые слова: поликультурное воспитание, поликультурное образование, общеобразовательные учебные заведения, украинский фольклор, народные традиции, художественно-творческая деятельность, школьники.

The article analyses the ways of enhancing multicultural education students through the introduction and studying of Ukrainian folklore and traditions of different ethnic minority. Focuses on the usage of Ukrainian folklore in the educational process in secondary schools and in various kinds of artistic and creative activities.

Key words: multicultural education, multicultural education, secondary education, Ukrainian folklore, traditions, artistic and creative activities, students.

Постановка проблеми. Сучасні умови розвитку суспільства, демократичні перетворення, економічні та наукові реформи, зміни в гуманітарних напрямках зумовлюють необхідність посилення ролі освіти як динамічної системи, яка здійснює безпосередній вплив на розвиток високоосвіченої, творчої, національно свідомої особистості.

Соціальна ситуація виховання шкільної молоді у процесі навчання характеризується насамперед підвищенням гуманістичних, моральних вимог із боку суспільства і необхідністю визначення позиції особистості в житті, суспільстві та професії.

Проблеми й виклики сучасності стимулюють модернізацію мистецької освіти, адже саме високоосвічена, толерантна, духовно багата особистість будуватиме майбутнє нашої країни. Тому підвищення значущості мистецької освіти в загальній системі освіти, розширення знань про культуру, мистецтво, традиції різних народів світу сприятимуть зміцненню взаєморозуміння між країнами, культурному розмаїттю. В умовах глобалізації вирішення завдань мистецької освіти, націленої на діалог культур, стає пріоритетним для створення полікультурного середовища, толерантних взаємин між націями й народами як усередині держав, так і в міжнародному масштабі [4, с. 7].

Зазначені проблеми наразі акцентуються і в Декларації ЮНЕСКО про культурне різноманіття, прийнятої XXXI сесією Генеральної конференції ЮНЕСКО (Париж, 2001). Важливе значення в Декларації надається культурній спадщині як джерелу творчості, зокрема акцентується, що „кожна творчість черпає свої сили в культурних традиціях, але досягає розквіту в контакті з іншими культурами. Ось чому необхідно зберігати, популяризувати та передавати майбутнім поколінням культурну спадщину в усіх її формах, що відображають досвід і сподівання людства, створюючи тим самим живильне середовище для творчості в усьому її різноманітті й заохочуючи справжній діалог між культурами” (стаття 7) [3].

Таким чином, полікультурність як внутрішнього, так і зовнішнього суспільного середовища вимагає від кожного громадянина нашої країни, а особливо молодого покоління, здатності до міжетнічної і міжкультурної комунікації та толерантного ставлення до культурних цінностей інших народів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми полікультурної освіти у другій половині ХХ ст. аналізували у своїх дослідженнях такі зарубіжні та українські науковці: Д. Бенкс, М. Хінт, В. Міллер, С. Ніето, В. Подобєд, В. Матіс, Г. Дмитрієв, З. Гасанов, Т. Рюлькер, С. Наушабаєва, Л. Голік, Г. Левченко, Т. Клиненко, М. Красовицький. ХХІ ст. посилило інтерес до цієї проблеми, зокрема і в Україні. На сторінках вітчизняних педагогічних видань останніми роками з'явилися праці Е. Антипової, В. Бойченко, В. Болгарінової, Л. Горбунової, І. Лощенової, Н. Сейко, О. Сухомлинської та ін., у яких досліджуються процеси становлення ідей полікультурності, їх зв'язок із національною освітою тощо.

Ученими розглядалися різні аспекти формування полікультурного виховання, зокрема питання полікультурної освіти і виховання досліджені в працях В. Бойченко, В. Болгарінової, В. Борисенкова, Л. Волик, Л. Голік, О. Гукаленко, Г. Дмитрієва, О. Джуринського, І. Лощенової, Т. Левченко, Т. Клиненко, М. Красовицького та ін.

Ефективність виховання на українських народних традиціях довели Л. Баранович, Г. Виноградов, О. Духнович, М. Корф, Ю. Руденко, С. Русова, М. Смотрицький, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, Е. Сявакко, Г. Філіпчук та ін.

Необхідність використання українського фольклору з виховною метою у дошкільній, початковій ланці школи, у навчанні та вихованні молоді справедливо обґрунтовували багато науковців, педагогів та музикантів. Зокрема,

досліджували використання народної творчості у трудовому (Ю. Коломієць, Т. Мацейків), моральному (Н. Заячківська, С. Нікітчина, К. Плівачук, С. Стефанюк,), екологічному (Л. Різник, В. Скутіна,), патріотичному (В. Каюков) та естетичному вихованні (Р. Дзвінка, Г. Карась, О. Маленицька, В. Пабат), у процесі формування національної свідомості (Г. Кловак, Р. Осипець,), розвитку творчої активності особистості (З. Пазнікова, Н. Соломко), з'ясовували педагогічні можливості фольклору певних регіонів України (Ю. Ледняк та ін.).

Метою статті є розкриття важливості збереження та використання українського фольклору в полікультурному вихованні школярів.

Виклад основного матеріалу. За останні десятиліття в Україні прийнято низку законів, постанов та указів, що регламентують діяльність органів законодавчої та виконавчої влади з питань національного, поліетнічного та поліконфесійного регулювання суспільного життя. Серед них – Конституція України (1996), Декларація прав національностей України (1991), Закони України „Про національні меншини в Україні” (1992), „Про освіту” (1991), „Про свободу совісті та релігійні організації” (1991), „Основи законодавства України про культуру” (1992), „Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин 1992 р.” (2003) та ін.

Полікультурне виховання концентрується на декількох педагогічних принципах. Так, полікультурна освіта передбачає виховання людської гідності й високих моральних якостей; виховання для співіснування із соціальними групами різних рас, релігій, етносів; виховання толерантності, готовності до взаємного співробітництва.

При цьому головною функцією полікультурної освіти є усунення протиріччя між системами й нормами виховання та навчання домінуючих націй й етнічних меншин. До інших функцій полікультурної педагогіки можна віднести: формування уявлень про різноманіття культур та їх взаємозв'язки; усвідомлення важливості культурного різномайття для самореалізації особистості; виховання позитивного відношення до культурних відмінностей; розвиток умінь і навичок взаємодії носіїв різних культур на основі толерантності й взаєморозуміння.

У науковій літературі термін „полікультурна освіта” інтерпретується широко, тобто при розкритті його значення педагоги неодмінною складовою вважають виховання. В окремих працях використовують термін „полікультурне виховання” як самостійний. Як справедливо зауважує В. Макаєв у праці „Полікультурна освіта – актуальні проблеми сучасної школи”, термін „полікультурне виховання” включає не тільки освіту людини, але й ціль, завдання й основні напрямки формування особистості, готової й здатної жити в сучасному для нас суспільстві. Під полікультурною освітою розуміється освіта, що передбачає залучення підрастаючого покоління до етнічної, національної й світової культури, розвиток на цій основі планетарної свідомості, формування готовності й умінь жити в багатонаціональній середовищі [6, с. 3-10].

У результаті аналізу наукових джерел виявлені основні концепції полікультурної освіти. Вони знаходять своє визнання у педагогічних теоріях,

міжнародних документах, пов'язаних із проблемами культури й освіти. З'ясовано, що у зарубіжних джерелах термін „education” розглядається як результат навчання і виховання, тобто це – єдиний процес. Отже, полікультурна освіта і полікультурне виховання вживаються як синонімічні.

Наприклад, Р. Агадуллін розглядає полікультурну освіту як „нову освітню стратегію (новий напрям у педагогіці), що визначає структурно-змістову організацію навчально-виховного процесу, характер викладання шкільних дисциплін і методику виховної роботи на основі принципу гуманізму, демократизму, культурного діалогу, врахування культурно-психічних чинників розвитку особистості” [1, с. 23].

Науковець окреслює головні завдання шкільної полікультурної освіти в Україні: 1) глибоке й всебічне опанування учнями культури рідного народу як обов'язкової умови залучення до інших культур; 2) формування в учнів уявлень про розмаїття культур у світі й у нашій країні, розуміння й внутрішнього прийняття рівноправності народів і рівноцінності їхніх культур, виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей як чинника поступального розвитку світової цивілізації й самореалізації особистості; 3) створення умов із метою залучення та інтеграції учнів до культури інших народів, переважно тих, які проживають в Україні; 4) побудова громадянського виховання на основі поліцентричної моделі національної культури, що забезпечує єдність громадянських та етнокультурних інтересів особистості; 5) виховання представників усіх національностей у дусі взаєморозуміння, довіри й толерантності, готовності до позитивного міжетнічного й міжкультурного діалогу; 6) формування й розвиток умінь і навичок взаємодії з носіями інших культур” [1, с. 24].

І. Васютенкова вказує, що під поняттям „полікультурна освіта” розуміють освіту, яка залучає молоде покоління до розуміння етнічної, національної, світової культури, до розвитку на цій основі планетарної свідомості, формування готовності й уміння жити в багатонаціональному середовищі. Отже, важливою складовою змісту загальної освіти стає культурний компонент у системі виховання, адже культура, зокрема національна, розглядається як одна з основ залучення індивідів до духовних цінностей, що сприяє формуванню особистості [2].

Поняття „полікультурне виховання” у вітчизняній педагогіці розкриває Н. Миропольська, розглядаючи його як процес цілеспрямованої соціалізації учнів, що передбачає оволодіння системою національних і загальнокультурних цінностей, комунікативних та загальнокультурних емпатичних умінь, що дозволяють школяреві здійснювати міжкультурну взаємодію і виявляти розуміння інших культур, а також толерантність стосовно її носіїв [7, с. 691].

Метою української школи (як і інших національних шкіл) є формування національної картини світу школярів і на її основі виховання в них як національного духу, любові до національної культури, національного характеру, так і отримання полікультурних знань.

Починаючи з раннього дитинства і впродовж усього життя, з народних традицій людина отримує значну кількість необхідної для її виживання та

продовження власного роду інформації. Народні традиції представляють усе розмаїття засобів кодування інформації: звукової, рухової, комунікативної та ін., що не тільки полегшує процес засвоєння її дитиною, а й сприяє природовідповідному розвитку всіх життєво важливих людських сфер, природним шляхом формує доцільну поведінку в даному природному та людському оточенні [5, с. 11].

У процесі полікультурного виховання здійснюється залучення молодого покоління до рідної та світової культури. І якщо культура нерозривно пов'язана зі змінами, які відбуваються, – політичними, географічними, кліматичними, мовними, то поняття полікультурності стає значно ширшим. Це вже не тільки вивчення культури однієї нації іншою, виховання толерантності однієї народності щодо всіх інших, вміння поважати різні віросповідання, а, значною мірою – високий рівень розвитку суспільства – науковий, технічний, соціально-психологічний тощо.

Отже, вивчення та залучення школярів до національного мистецтва розкриває широкі можливості до отримання знань та поваги інших культур, формування толерантності та взаєморозуміння між різними етносами, які живуть і розвиваються на єдиній батьківщині – Україні.

Національне мистецтво, українські традиції та звичаї володіють могутнім духовно-творчим потенціалом традиційної культури, що є головними чинниками морально-етичного самооздоровлення, відродження національної самосвідомості, духовності молоді. В українському фольклорі найяскравіше відображено і найкраще збережено традиційний виховний ідеал нашого народу, втілено його у високохудожній образній формі, доступній для сприйняття і розуміння навіть спеціально непідготовленим слухачам і глядачам.

Український фольклор пройшов багатовікову практичну апробацію і є генетично притаманним певній етнічній спільності. Він відтворює не окремі частини світогляду народу, а картину світу в повному обсязі, а завдяки своїй синкретичності сприяє формуванню у людини цілісної системи художньо-естетичних поглядів, смаків і переконань. Будучи живою культурною традицією, що природно і максимально наближена до реального повсякдення, фольклор розвиває творче ставлення до життя, результатом чого стає життєтворчість людини. У ньому відобразилися історично-культурний розвиток, філософські ідеї і погляди, психологічні особливості народу як етносу, виховні традиції, творчі здобутки – всі ті надбання й цінності, які народ створював, якими жив і які прагнув передати наступним поколінням.

Органічне використання цінностей української традиційної культури у вихованні полікультурної свідомості школярів буде ефективним за умов здійснення навчально-виховного процесу з упровадженням народознавчих засад, розробки ефективних методик вивчення рідної мови та мов інших народів, залучення школярів до діяльності в галузі українського фольклору та культур інших народностей, які проживають у даній місцевості, співпраці школи і сім'ї.

Полікультурне виховання учнів засобами кращих традицій народної педагогіки реалізується шляхом вивчення подільського фольклору та традицій

народностей, які проживають на Поділлі – євреїв, поляків, росіян, вірмен, білорусів, циганів та ін.

Зокрема, з метою популяризації в українському соціумі ідеології полікультурності, виховання у школярів любові до Вітчизни, толерантності, шанобливого ставлення до культурних надбань українців і представників інших національностей у навчальних та познавчальних закладах м. Хмельницького проводиться багато різноманітних заходів.

Одним із важливих аспектів полікультурного виховання є ґрунтовне вивчення у загальноосвітніх школах українознавчих дисциплін. Це такі предмети, як українознавство, українська література, історія України, зарубіжна культура, музичне мистецтво (музика) тощо. Підкреслюючи теми з компонентами полікультурності, кожен викладач зуміє викликати певну увагу, зацікавленість до тієї чи іншої частини культурного надбання. Наприклад, такі форми роботи, як урок толерантності – „Дорогою добра”, година етнографії – „Дружба без кордонів”, літературно-етнографічна подорож у формі інтерактивного уроку – „Народів дружна сім'я” та ін. дозволять не лише ознайомитися з культурою українського народу, а й залучитися до історичних та мистецьких джерел інших народів, учні яких навчаються у цих школах.

Цьогоріч, коли вся спільнота відзначає 200-річчя від дня народження українського генія і пророка Тараса Григоровича Шевченка, в бібліотеці для юнацтва м. Хмельницького проводилося багато заходів, зокрема літературно-мистецьке свято „Мови різні – душа одна”, на яке запрошували письменників, літературознавців, журналістів, творчі колективи, представників тих народів, які проживають на Поділлі. Твори великого Кобзаря звучали у виконанні представників різних національностей. Учасниками та слухачами стали понад 70 учнів шкіл м. Хмельницького, які читали поезію Т. Шевченка на різних мовах.

Цілісність народної культури, синкретизм фольклорних традицій та обрядів – яскравий і неперевершений зразок природної інтеграції поетичного слова, музики, хороводних рухів, елементів театральної дії, педагогічна ефективність якої доведена багатовіковим існуванням етнопедагогіки.

Значення вивчення українського фольклору та безпосереднього виконання будь-якого фольклорного матеріалу (пісні, обряду, танцю тощо) для полікультурного виховання та формування творчої особистості й розвитку її духовності важко переоцінити. У процесі сприймання та виконання українських та фольклорних зразків різних меншин задіяні різні психічні сфери особистості (емоційність, чуттєвість, уява, образне мислення, рефлексія, пам'ять тощо), формується здатність до оцінювання, естетичного судження, цілісності світорозуміння, толерантності, образного мислення. У таку діяльність потрібно залучати школярів у різноманітних позаурочних та позашкільних заходах. Наприклад, День національних меншин, які проживають на території міста, району, області; музично-літературний вечір – „Шедеври етнічної музики”; свято нацменшин – „Рампа дружби”; театралізоване свято „Скільки народів – стільки колисенок”; день національних ігор тощо.

Полікультурне виховання учнів на основі національного виховання на кращих традиціях народної педагогіки реалізується шляхом вивчення народних традицій та звичаїв, які побутують на Поділлі.

Процес відтворення фольклорних творів має відбуватися на тлі емоційного комфорту учнів, в атмосфері доброзичливості, толерантності, позитивного ставлення з боку педагога та однокласників. Готуючись до проведення таких заходів, занять, кожен учень має право вибору тієї діяльності, яка повністю розкриває його особистісні, музичні, комунікативні, творчі здібності та задатки. Для цього вже багато років поспіль на базі Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (ХГПА) проводиться народознавчий захід – „Подільські веснянки”. Участь у ньому беруть багато колективів: загальноосвітні заклади, де проходять педагогічну практику майбутні вчителі музики (ліцей №17, спеціалізовані загальноосвітні школи I-III ступенів №6 та № 15), позашкільні установи (Хмельницький палац творчості дітей та юнацтва, який у квітні 2012 р. відзначив 75-річний ювілей) та фольклорний колектив школи мистецтв „Берегиня”. Це дійство вже традиційно відбувається не лише в ХГПА, але й на пришкільних майданчиках навчальних установ, біля церков, у міських парках.

Таким чином, підвищення значущості національних українських традицій, ознайомлення та вивчення культури різних народностей у загальній системі освіти розширить загальні знання про культуру, мистецтво, традиції різних народів світу й сприятиме зміцненню взаєморозуміння між країнами та культурами.

Отже, окреслене нами коло питань суттєво актуалізує проблему полікультурного виховання школярів через упровадження полікультурних освітніх заходів, інтегрування інформації етнічного змісту в навчальні предмети, виховні заходи, формування навичок толерантного міжнаціонального спілкування та взаємодії в дитячому і дорослому оточенні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агадуллін Р. Р. Полікультурна освіта: методолого-теоретичний аспект / Р. Р. Агадуллін // Педагогіка і психологія. – 2004. – № 3. – С. 18-29.
2. Васютенкова И. В. Современные проблемы поликультурного образования / И. В. Васютенкова // Образование в эпоху перемен : сб. науч. трудов ; под ред. А. А. Макареня, Н. Н. Суртаевой, С. В. Кривых. – СПб. : ГНУ ИОВ РАО, 2006.
3. Всеобщая декларация ЮНЕСКО о культурном разнообразии, принята XXXI сессией Генеральной конференции ЮНЕСКО (Париж, 2001) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/russian/events/literacy/decl_diversity.pdf.
4. Мистецька освіта в Україні: розвиток творчого потенціалу в XXI столітті : аналітична доповідь / Інститут проблем виховання НАПН України ; Л. М. Масол, О. В. Базелюк, О. А. Комаровська, В. Г. Муромець, В. В. Рагозіна ; за наук. ред. Л. М. Масол. – К. : Аурі Букс, 2012. – 240 с.

5. Кузьменко В. В. Формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітньої школи : навчальний посібник / В. В. Кузьменко, Л. А. Гончаренко. – Херсон : РІПО, 2006. – 92 с.

6. Макаев В. В. Поликультурное образование – актуальные проблемы современной школы / В. В. Макаев, З. А. Малькова, Л. Л. Супрунова // Педагогика. – 1999. – № 4. – С. 3-10.

7. Миропольська Н. Є. Полікультурне виховання / Н. Є. Миропольська // Енциклопедія освіти / АПН України ; голов. ред. В. Г. Кремінь. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

Дата надходження до редакції: 19.05.2014 р.